

## РОЗДІЛ V. АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 342.95 (477)

### ОЦІНОЧНІ ПОНЯТТЯ В АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЇХ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Коломоєць Т.О., д.ю.н., професор, Заслужений юрист України

Біленко В.А., доцент

*Запорізький національний університет*

У статті в систематизованому вигляді подається характеристика функцій оціночних понять в адміністративно-деліктному праві, їх розподіл, узагальнений аналіз кожної, а також значення функцій оціночних понять у визначенні їх реального потенціалу.

*Ключові слова:* адміністративно-деліктне право, оціночні поняття, функції, міжгалузеві функції, загальні функції.

Коломоєць Т.А., Біленко В.А. ОЦЕНОЧНЫЕ ПОНЯТИЯ В АДМИНИСТРАТИВНО-ДЕЛИКТНОМ ПРАВЕ УКРАИНЫ: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИХ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО НАЗНАЧЕНИЯ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье в систематизированном виде дается характеристика функций оценочных понятий в административно-деликтном праве, их разделении, обобщенный анализ каждой, а также значение функций оценочных понятий при определении их реального потенциала.

*Ключевые слова:* административно-деликтное право, оценочные понятия, функции, межотраслевые функции, общие функции.

Kolomoets T.A., Bilenko V.A. VALUATION CONCEPTS IN ADMINISTRATIVE TORT LAW UKRAINE: SOME ASPECTS OF THEIR FUNCTIONAL PURPOSE / Zaporizhzhya national university, Ukraine

In an article in a systematic form filed characterization of the functions of evaluation in terms of administrative and tort law, their separation, synthesis of each, as well as the importance of the functions of evaluation concepts to determine their real potential.

*Key words:* administrative and tort law, valuation concepts, features, cross-sectoral functions, global functions.

Реформування вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства, активна робота по оновленню кодифікованого адміністративно-деліктного акту, який би закріпив засади адміністративної відповідальності та адміністративно-деліктного провадження, які б відповідали реальним потребам сьогодення, вимагає зосередження ґрунтовної уваги фахівців, у тому числі вчених-адміністративістів задля потреби підготувати оновленого наукового базису для вищезазначених процесів, на дослідженні феномена всіх без винятку складових вищезазначених правових та процесуальних інститутів. Серед останніх своє чільне місце посідають оціночні поняття, завдяки яким суб'єкт правозастосування з урахуванням обставин конкретної справи і використовуючи свою правосвідомість, досвід роботи, певним чином “дещо вільно” (відсутність абсолютно-визначеної норми дає такі підстави) діє, за власним “правозастосовчим розсудом”. Узагальнений аналіз положень чинного КпАП України дозволяє вести мову про наявність достатньо значної кількості так званих оціночних понять. Так, серед останніх можна виділити “причини та умови, що сприяють вчиненню проступків” (ст.6), “шкідливі наслідки” (ст.11), “суспільні шкідливі посягання” (ст.19), “хворобливий стан” (ст.20), “доцільно” (ст.21), “малозначності вчиненого” (ст.22), “в дусі додержання законів” (ст.23), “при збігу тяжких особистих чи сімейних обставин”, “під впливом сильного душевного хвилювання” (ст.34), “напіввільні умови” (ст.88<sup>1</sup>), “жорстоке поводження” (ст.89), “інша шкода” (ст.99), “грубе порушення” (ст.108), “інший обман” (ст.155<sup>2</sup>), “нецензурна лайка”, “громадські місця”, “образливе чіпляння”, “спокій громадян” (ст.173), “п'яний вигляд” (ст.178), “злісна непокора” (ст.185<sup>3</sup>), “неправомірна вигода” (ст.212<sup>21</sup>), “своїм внутрішнім переконанням”, “правосвідомістю” (ст.252), “в можливо короткий строк” (ст.259), “у виняткових випадках”, “з особливою потребою” (ст.263), “у невідкладних випадках” (ст.264) тощо. Більшість із них запозичені розробниками проекту Кодексу про адміністративні проступки України, отже, і надалі будуть використовуватися в

правозастосуванні у відповідній сфері відносин й зумовлювати певним чином “довільне”, “за розсудом” правозастосування, що в кінцевому випадку по-різному можна оцінювати. Враховуючи той факт, що адміністративно-деліктне вітчизняне законодавство не обмежується лише КпАП України, а характеризується наявністю значної кількості різних за юридичною силою нормативно-правових актів, які також містять оціночні поняття (наприклад, “загальноприйняті уявлення про гостинність”, “подарунок” в антикорупційному законодавстві), відповідно проблематика оціночних понять, дослідження їх феномена, функціонального призначення набуває актуальності в умовах сучасних державотворчих та правотворчих процесів, оновлення постулатів вітчизняної адміністративно-правової доктрини.

Доцільним виглядає комплексний підхід до вивчення потенціалу оціночних понять в адміністративно-деліктному праві, а відповідно і законодавстві, у тому числі й з точки зору визначення їх функцій, що і є метою цієї статті.

Саме дослідження функцій оціночних понять в адміністративно-деліктному праві дозволяє якомога повніше з'ясувати їх реальний ресурс, який варто було б враховувати в майбутньому при формуванні оновленого доктринального фундаменту для адміністративно-деліктної нормотворчості.

Варто зазначити, що у вітчизняній правовій науці питання оціночних понять привертало увагу вчених-юристів, однак, у більшості своїй, вони передбачали або ж загальнотеоретичний аналіз, або ж вузькогалузевий (у меншій мірі). Так, наприклад, загальнотеоретичні проблеми оціночних понять досліджували Т. Кашаніна, М. Салтевський, В. Жеребкін, В. Косович, Р. Хорольський та інші [1]. Ґрунтовним є дослідження російських вчених-юристів (наприклад, праці Д. Левіної, О. Фетісової та інших) [2]. Певну зацікавленість оціночні поняття викликали і в галузевих фахівців. Так, наприклад, оціночні поняття в трудовому праві досліджували М. Бару, С. Черноус, О. Лаврінченко, Є. Астрахан, О. Степанова та інші [3], у виборчому праві – А. Миронов [4], безперечно в кримінальному праві – М. Панов, О. Козева, В. Кудрявцев, В. Питецький, Р. Джинджоля, О. Шуїліна та інші [5], кримінальному процесі – О. Капліна, В. Зажицький, Т. Соловйов, С. Безруков, І. Тітко та інші [6], в арбітражному, цивільному процесі – Р. Опалев та інші [7].

Безпосередньо проблематиці оціночних понять в адміністративному, у тому числі адміністративно-деліктному праві увага вчених-юристів майже не приділялася. В основному увага зосереджувалася в контексті розгляду інших понять – складу адміністративного проступку, тлумачення норм адміністративного права, адміністративного розсуду тощо. Так, наприклад, О. Костенко зосереджує певну увагу на оціночних поняттях при ґрунтовному аналізі особливостей тлумачення норм адміністративного права [8], В. Тимошук, А. Школик, розглядаючи різновиди адміністративного розсуду [9], як, до речі, і С. Резанов [10], В. Колпаков, Д. Лук'янець – при розгляді феномена адміністративної відповідальності [11]. Щоправда, можна згадати роботу В. Ігнатенка, присвячену оціночним поняттям у законодавстві про адміністративну відповідальність [12], однак, враховуючи те, що вона була написана ще у 80-роках ХХ ст., її положення вже істотно застаріли, хоча і представляють певну історичну цінність. Сучасних комплексних спеціалізованих досліджень немає, що варто визнати прогалиною, яку потрібно відновити.

Недооцінювати оціночні поняття, їх роль і значення в законодавстві, у правозастосуванні в деліктній сфері взагалі і в адміністративно-деліктній зокрема не можна, оскільки, як слушно зазначає К. Лановенко, “принципово неможливим вбачається нівелювання ролі оціночних понять як особливого механізму законодавчої техніки, завдяки якому в повному обсязі можна реалізувати принципи повноти, справедливості та індивідуалізації покарання при здійсненні правосуддя” [13]. І хоча К. Лановенко робить відповідну вказівку стосовно кримінального законодавства, її в повному обсязі можна вважати прийнятною і для адміністративно-деліктної сфери.

Розмаїття обставин справи вчинення адміністративних проступків є тією сферою, яка обумовлює доцільність використання при формулюванні адміністративно-деліктних приписів оціночних понять. Саме неможливість врахування всіх нюансів і чинення адміністративного проступку при абсолютній нормативній фіксації (абсолютно-визначеній) і привертала увагу вчених-адміністративістів у різні історичні періоди, щоправда при достатньо фрагментарному підході саме до оціночних понять, їх функцій. На жаль, у вітчизняній адміністративно-правовій

літературі не точаться дискусії навколо самої назви таких понять. Так, наприклад, стосовно аналогічних понять у кримінально-процесуальному праві І. Тітко, на підставі аналізу різноманітних джерел, зазначає, що вчені – процесуалісти використовують різні назви – “оціночні поняття”, “оцінні поняття”, “оцінні ознаки”, “оцінні терміни” тощо [14, 7-8], й обґрунтовує доцільність використання терміна “оцінні поняття”. Стосовно адміністративно-деліктної сфери також можна вести мову про можливість використання різних варіантів їх назви, однак цілком логічним (більш прийнятним) можна було б вважати використання терміна “оціночні поняття”, оскільки він дозволяє зробити акцент на процесі “оцінювання” (конкретизації особою в процесі правозастосування, надання оцінки). Щоправда, є пропозиція вживати як синонім “оціночні” та “оцінні”, хоча останнє максимально наближене за звучанням до результату (“ціни”), а не до процесу. Саме тому, варто було б зосередитися на використанні терміна “оціночні поняття” в майбутньому.

З’ясування реального ресурсу будь-якого поняття, у тому числі оціночних понять, неможливе без дослідження їх функціонального призначення, оскільки функції визначають ті стратегічні орієнтири, до яких “прагне” відповідний правовий інститут, у тому числі і такі “нечіткі правові категорії”, як оціночні поняття в адміністративно-деліктному праві. Узагальнений аналіз наукової правової літератури дозволяє вести мову про виокремлення різних функцій оціночних понять, їх класифікаційний розподіл з використанням різних критеріїв. Незважаючи на загальнотеоретичний характер або вузькоспеціалізований характер (перш за все, враховуючи домінування кримінально-правових та кримінально-процесуальних правових наукових положень) переліків та класифікаційних варіантів розподілу оціночних понять, запропонованих вченими-юристами, та відсутність таких аналогів, запропонованих вченими-адміністративістами для адміністративно-деліктної сфери, можна використати в якості базових положень саме теоретико-правового та кримінально-правового та кримінально-процесуального змісту, врахувати специфіку адміністративно-деліктної сфери й спробувати виокремити функції оціночних понять в адміністративно-деліктному праві. З цього розмаїття варіантів ґрунтування функцій оціночних понять в якості найбільш оптимального виглядає той, що був запропонований І. Тітко [14, 15-21]. Саме будуючи на його варіанті можна виділити функції оціночних понять в адміністративно-деліктному праві, а саме: а) загальні функції, які притаманні оціночним поняттям як елементу понятійного апарату прав взагалі – функція відображення, функція фіксація, функція передавання правової інформації. Можна по-різному підходити до запропонованих функцій, розглядати їх в якості складових однієї більш масштабної (змістовної), що інколи і пропонують робити деякі вчені – юристи (наприклад, І. Тітко щодо кримінально-процесуальної сфери та оціночний понять у ній), у той же час, враховуючи самодостатність відображення, фіксації та передавання, їх можна виокремити і в якості самостійних. У разі неможливості абсолютно чіткого визначення моделі поведінки використовують оціночні поняття, тим самим, дозволяючи охопити будь-які життєві ситуації задля досягнення мети правозастосування. Саме тому до загальних функцій оціночних понять цілком можливо віднести функцію нормативного регулювання.

Беручи до уваги реальний потенціал оціночних понять у будь-якій деліктній сфері взагалі, та в адміністративно-деліктній зокрема, максимальну її наближеність до кримінально-правової, процесуальної сфери, мову можна вести і про наявність функцій міжгалузевого змісту. До таких віднести – функцію індивідуального нормативного регулювання, яка поєднує, з одного боку, певну самостійність суб’єкта правозастосування, а, з іншого боку, – певні обмеження абсолютної самостійності. Можна погодитися із С. Алексєєвим, І. Дюрягіним, І. Тітко, що в даному випадку оціночні поняття виступають у ролі так званих “орієнтирів для індивідуального регулювання” [15], меж такого регулювання. Саме оціночні поняття і дозволяють врахувати реальні особливості кожної адміністративно-деліктної справи. Окрім того, саме за допомогою оціночних понять в адміністративно-деліктному праві забезпечується узагальнення як адміністративно-деліктних фактів, так і процесуальних засад їх розгляду. Тим самим вони дозволяють уникнути так званого неможливого об’єктивного визначення всіх без винятку фактів в адміністративно-деліктній сфері (проступків, провадження у справах про адміністративні проступки тощо). Цього зробити неможливо і недоцільно, саме тому оціночні поняття виступають у ролі узагальнених положень, виконують функцію узагальнення, яку також варто розглядати в якості міжгалузевої.

Узагальнення нормативних, процесуальних приписів дозволяє уникнути їх надмірного обсягу. Саме тому цілком логічно вести мову про функцію оптимізації (лаконічність) нормативних

приписів (забезпечують лаконічність, компактність розміщення приписів). Задля того, щоб не перераховувати всі можливі різновиди місць доступу осіб, громадськості, задля можливості задоволення спільних своїх інтересів, а цих місць може бути чимало, законодавець пішов шляхом використання узагальненого терміна. Оскільки неможливо в даному випадку абсолютно чітко визначити всі ознаки, а тим більше всі різновиди таких місць, цілком виправданим є використання оціночного поняття – “громадське місце”.

З одночасною лаконічністю змісту нормативних приписів оціночні поняття виконують і функцію прогнозування, оскільки час вносить свої корективи, з'являються нові життєві ситуації, які також варто було б передбачити в нормативних приписах, а зробити це можна лише з дотриманням певних (достатньо тривалих) процедур. У цьому сенсі саме оціночні поняття задовольняють відповідність нормативних приписів реаліям часу. Так, наприклад, поява нових різновидів громадських місць у випадку нормативного фіксування їх при абсолютно-визначеному способі потребувало б внесення змін до чинних нормативних приписів. У той же час використання в якості оціночного поняття “громадське місце” дозволяє цього не робити, бо суб'єкт правозастосування буде орієнтуватися саме на ознаки громадського місця ті, які будуть під час самого правозастосування, а абсолютно-визначеного нормативного переліку таких місць немає, що істотно спрощує процес правозастосування. Саме тому цілком можливо вести розмову про виконання оціночними поняттями функції прогнозування, яка переплітається одночасно ще з однією міжгалузєвою функцією – функцією пом'якшення формальної визначеності правових приписів, оскільки усувається об'єктивно непотрібна деталізована нормативна регламентація суспільних відносин. Задля усунення об'єктивно непотрібної деталізації нормативної регламентації всіх наслідків для суспільства внаслідок вчинення адміністративного проступку доцільним (цілком виправданим) є використання оціночного поняття “суспільно шкідливі наслідки”. І таких прикладів можна навести чимало.

Отже, з'ясування реального потенціалу оціночних понять можливе лише при детальному дослідженні всіх його елементів, проявів. Не є винятком і оціночні поняття в адміністративно-деліктному праві, які, поряд з іншими, виконують цілу низку функцій. Узагальнений аналіз оціночних понять саме в адміністративно-деліктній сфері дозволяє виокремити серед тих функцій, які вони виконують, загальні, тобто ті, які притаманні їм як правовому поняттю взагалі, і специфічні (міжгалузєві), які максимально наближені до деліктної, а точніше адміністративно-деліктної сфери. Ці функції взаємодоповнюють одна одну й визначають загальне функціональне призначення оціночних понять в адміністративно-деліктній сфері як оптимального засобу нормативного регулювання суспільних відносин з елементом допустимого суб'єктивізму з боку суб'єкта правозастосування, можливістю врахування особливостей конкретної адміністративно-деліктної справи, мінімізацією, пом'якшенням, прогнозуванням та узагальненням нормативного масиву. Саме таке ускладнене (полізмистовне) функціональне призначення оціночних понять варто враховувати в процесі підготовки вітчизняного оновленого кодифікованого адміністративно-деліктного акту, тим самим забезпечивши його відповідність реальним вимогам правозастосування в адміністративно-деліктній сфері.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Кашанина Т.В. Оценочные понятия в советском праве / Т.В. Кашанина // Известия ВУЗов. Правоведение. – 1976. – № 1. – С. 25-31; Жеребкин В.Е. Оценочные понятия в праве (текст лекции) / В.Е. Жеребкин. – Харьков: Харк. юрид. ин-т, 1976. – 16 с.; Косович В.М. Оціночні поняття як джерело і форма права / В.М. Косович // Вісник Львівського ун-ту. – 2004. – Вип. 40. – С. 50-59.
2. Фетисов О.Е. Оценочные понятия в праве: проблемы теории и практики: автореф. дис. на соиск. учен. степ. докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства, история учений о праве и государстве» / О.Е. Фетисов, – Тамбов, 2009. – 21с.; Левина Д.Н. Теоретические проблемы толкования и применения оценочных понятий: автореф. дис. на соиск. учен. степ. докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства, история учений о праве и государстве» / Д.Н. Левина. – Н. Новгород, 2007. – 36 с.
3. Бару М.И. Оценочные понятия в трудовом законодательстве / М.И. Бару // Советское государство и право. – 1970. – № 7. – С. 104-108; Черноус С.М. Оціночні поняття у

- трудоному праві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. з юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право, право соціального забезпечення»/ С.М. Черноус. – Харків, 2008. – 20 с.; Е. А. Степанова. – Ростов-н/Д., 2005. – 184 с.
4. Миронов А.В. Предпосылки закрепления оценочных понятий в российском избирательном законодательстве / А.В. Миронов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http : // izpi.ru.php?a=94&u=15/](http://izpi.ru.php?a=94&u=15/) -
  5. Панов Н.И. Оценочные понятия и их применение в уголовном праве // Н.И. Панов / Проблемы социалистической законности. – Харьков, 1981. – Вып. 7. – С. 99-106; Кобзева Е.В. Теория оценочных признаков в уголовном законе / Е.В. Кобзева. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 264 с.
  6. Зажицкий В. Оценочные понятия в уголовно-процессуальном законе: язык и стиль / В. Зажицкий // Советская юстиция. – 1993. – № 3. – С. 25-26; Капліна О. Оцінні поняття в кримінальному судочинстві / О. Капліна // Вісник Академії правових наук України. – Харків, 2004. – № 2. – С. 160-167; Тітко І.А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України: монографія / І.А. Тітко. – Харків: Право. 2010. – 216 с.
  7. Опалев Р.О. Оценочные понятия в арбитражном и гражданском процессуальном праве / Р.О. Опалев. – М.: Волтер Клувер, 2008. – 248 с.
  8. Коломоець Т.О. Тлумачення як невід’ємна складова процесу підготовки досконалого адміністративного законодавства / Т.О. Коломоець, О.І. Костенко // Вісник прокуратури. – 2010. – № 9(111). – С 110-115.
  9. Школик А.М. Порівняльне адміністративне право: навч. посібник / А.М. Школик. – Львів: ЗУКУ, 2007. – 234 с.
  10. Резанов С.А. Оціночні поняття як нормативне закріплення адміністративного розсуду / С.А. Резанов // Вісник Нац.ун-ту внутр.справ. – Харків, 2004. – Вип. 28. – С. 163-169.
  11. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія / В.К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
  12. Игнатенко В.В. Оценочные понятия в законодательстве об административной ответственности : автореф. дис. на соиск. учен. степ. докт. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Административное право и процесс» / В.В. Игнатенко. – Свердловск, 1989. – 18 с.
  13. Лановенко К. Суб’єктивний момент при застосуванні оціночних понять у кримінальному законодавстві / К. Лановенко // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 9 (117). – С. 152.
  14. Тітко І.А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України: монографія / І.А. Тітко. – Харків: Право. 2010. – С. 7-8.
  15. Алексеев С.С. Функции применения права / С.С. Алексеев, И.Я. Дюрягина // Изв. вузов. Правоведение. – 1972. – № 2. – С 278-279; Тітко І.А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України: монографія / І.А. Тітко. – Харків: Право. 2010. – С. 19.